

ЛИСТ ЗА СВЕШТЕНИКЕ, РОДИТЕЉЕ И ВАСПИТАТЕЉЕ.

У Београду 8 Марта 1875.

Број 9

Издаје четири пута
у месецу.

Претплата се плаће уредништву.
Уредништво је у богословији

За све српске крајеве стаје на год.
60 гр. или 6 фор. на по год. 30 гр.
или 3 фор. на три мес 15 гр. или 1
фор. и 50 нов.

Год. II.

Јеванђеље у историји.

Мучно да има у историји питања, о коме би писали тако много, као о упливу хришћанства на цивилизацију света. Од оно доба, како је у Јевропи почела ницати озбиљна, права историјска наука, т. ј. од почетка садашњег века, људи свију партаја и убеђења подједнако су оценили велику улогу, коју заузима наша религија у образовању људи. Шта више, и они писци, који су одрицали божански постанак хришћанства м гдедали на њ просто као на историјски појав, старали су се са великом помњом да објасне уплив, који је имала хришћанска религија на судбе и карактер новог човечанства. За пример може послужити белгијски професор Лоран, који у своме једном делу¹⁾ тако упорно тежи за том задаћом да чисто пада у неки ненаучни историјски провиденцијализам.

Може бити, да је при таким погодбама сувише смело износити на свет своје мисли о предмету, који је готово већ исцрпљен; али мислимо, да и само то питање има тако много

¹⁾ Etudes sur l'histoire de l'humanité.

страна, да је свако живо, лично убеђење, искрено исповеђено, кад ро привући на се пажњу свакога који само уме мислити.

Млого је пута у научној књижевности исказивана мисао, да је хришћанство била велика реакција против духа незнабошке старине. Да би објаснили себи ту мисао, треба пажљиво да читамо јеванђеље и да се мислима пренесемо у оне догађаје, околности и услове живота, међ којима је проповедана наука Спасова. Тим путем се, тако рећи, очигледно решава питање: у чему се управо састојала супротност те науке са поретком и идејама старог света и, следствено, каква је нова начела објавило људима јеванђеље. Давидимо какав упечаток износи читалац, кад упоређује проповед Спасову са сувременом јој историјом света. —

На седам тибрових брежуљака раширила се царска варош, са становништвом од два милијуна људи, са четири стотине храмова, две хиљаде дворова и неколико десетака хиљада мањих људских станова. Престоница државе од осамдесет мулијуна, заповедник најлепших културних земаља од три стране света, императорски Рим скупио је у своје зидове сву образованост, сво богатство и силу тадашњег историјског света. Две трећине становништва целе империје, половина житеља престонице састоји се из робова; остали, по имену се зову грађани, али су сви подједнако потчињени ћефу једнога. Држави, која је већ била пресићена немирима, војнама и славом, цезари су најпре донели спокојство и безбедност, осудивши је на живот механичке деспотије.

Хајд'да уђемо у један од ових величанствених станова, којима је тако пуна варош, и да погледамо — како живе људи у средини таквих услова, уређења и таког поретка.

Дворац украшен фрескама и мозаиком, доријским ходницима и екседрама,¹⁾ напуњен стотинама шарених слугу, јесте само један ништавни део сместишта богатшева. Раскошна купатила, топла и хладна, рибањици, кошутњак, па чак и

¹⁾ Дворана, сала за разговор; а означава понекад и кабинет учена човека. Пр.

храмови и форум¹⁾ — опкољавају га са свију страна, као припадност најбешњег раскошлука. Свака кућа милијунер — магната изгледа као кака цела засебна варош, и Рим није ништа друго до скуп неколиких таквих вароши.

Заспавши под звуцима уснављујуће симфоније, сибарит (раскошни богаташ) се буди при свежем жубору водоскока и небрежљиво протеже руку, да је љуби жедна гомила јутарњих посетилаца, робова и клијената.

Он тражи средстава да убије дуго, несносно време, па опет не налази забаве, која му неби одмах додијала. Блага и насладе целог света скупиљене су ту, да му украсе стан, да напуне и засладе његову вечну доколицу. Патос његових соба засејан је драгим камењем, сто целостан исечен из дрвета вреди двадесет хиљада дуката на наше новце, његове мурене пливају по мермерним рибањацима и отхрањују се свежим човековим месом; за његове пауне и славује направљене су дивне крлетке, које обмотава зеленило странског биља и освежавају, кропе безбројни водоскоци.

Њему је досадно у вароши, — он иде у своју раскошну вилу на обали партенопског залива, где су и на врх високих гора и усред бесних таласа бурнога мора зањ подигнуте забавне зграде, где је забавно му језеро окружено правим приморским стенама, што су пренете амо с невероватним трошковима.

Он хоће да га прогласе за научењака и скупаља колекцију скупоцених рукописа, којима често ни имена не зна. Та он нема кад то ни да види! Он се брине, да му каква витица његове кудраве, коврцаве мирисне косе не падне на плећа са онаком небрежљивошћу и грацијом, како то хоће мода; он се боји, да није одевена и очешљана са безукорном једнакошћу, гомила робова, што опкољава и двори његов сто и што је стављена у ред по расту, годинама или боји коже; он се плаши, да му какав слуга пред гостима не погрени у

¹⁾ Велика места где се људи скупају, да се јавно разговарају.

покрету или промени места, да дивљач, што је одређена за тај банкет, због своје новине не буде разрезана против правила кулинарне вештине.

Но ево њему је досадио раскошлук и, пресићен уживањем, он се удаљава на неколико дана у бедну колибу, што је у његовом двору направљена, без патоса на сувој земљи једе окорелу храну из проста посуђа и заборавља на време своје златне чиније и чаше од целосног аметиста исечене, — а све ово чини с тога, да би, кад се врати у раскошлук, могао наћи у њему новог, свежег уживања.

Сва је Италија покривена парковима, вештачким језерима и гајевима, где „вешти људи“ негују рибу и дивљач за његову трпезу. Далеке провинције пуне његове подруме и амбарове најодабранијим производима. Кос му даје вино, Таз — птицу, Сицилија — хлеб, Африка — шкољке. Кувар му је за своју вештину награђен златним венцем. Његова вечера кошта га око три милијуна сестерција — до педесет хиљада дуката на наше новце. Једна порција паунових језика или јело од папагајских мозгова, коштали су по некад на стотину хиљада по римском рачуну.

На пурпурним канабетима леже гости око стола окружени услужном гомилом официјала (слугу), који се старају да угоде и најмањим њиховим жељама; млади робови на посуђу доносе безбројна јела зготовљена са укусом; лепушкаста кудрава деца у белим туникама (доња хаљина) подносе вино, разливају по патосу ароматне мирисе, хладе госте лепецама. Око стола — песме, игре, свирке, шале, разговори. И усред тога весела, вике и ларме, амфитријон — цар банкета (гозбе) — говори честе здравице, меће на главе својих гостију венце од свежег зеленила и ружа. „Хајд' да живимо и да уживамо говори он, смрт се приближава, закитимо наше главе цвећем пре него што пођемо Плутону“.

Ако пређемо из тога тесног домаћег круга у бурни сокачки живот и друштвене забаве и насладе ове вечне вароши,

ми ћемо и тамо наћи то исто изумирање паравствених интереса, ту исту моралну празнину и груби материјализам.

Амфитеатор је отворен од самог јутра. Осамдесет хиљада гледалаца гура се по мермерним клупама, што су унаоколо једна до друге и једна више друге наређане. Усред бојажљивог очекивања публике, ено пуштају на арену африканске тигрове, лавове и пантере да се кољу један с другим. Затим излазе против њих дивљи тетули и дугокоси тали-гладијатори (борци), који су за то нарочито спрењени. Свршивши са зверовима, они почињу међу собом да се боре. Боре се они на колима, и на коњима и пешке; боре се чак и са везаним очима, па то се публици особито допада; а још више изазива радост и кикот галска вештина, кад хватају људе конопцима и замкама.

А унаоколо је непрекидна, урнебесна ларма — усклици одобравања за вештачки и смели удар, за грацијозан пад, за ћутање у предсмртним мукама, — дрека злобе и незадовољства за слабост, слабодушност или неокретност!

Понекад и гледаоце наједанпут обузима силна жеља борбе. Они сами слазе на арену и примају учешће у борби. Сенатор и солдат бију се као прости гладијатори.

Но ево средством подземних олука и цеви арена се наједанпут пуни водом и изгледа као језеро, по коме пливају крокодили и бегемоти, јавља се двадесет лађа — две непријатељске флоте започињу бој. Смрт излази пред очи публике у свима видовима. Људи тону, умиру од ватре, од гвожђа, од воде. То су навмахије — најмилија уживања Римљана.

Напослетку воде је нестало и, по још влажној арени наново се започиње клање рукама.

Ено, гладијатор је стао на грло своме обореном противнику и с подигнутим мачем чека равнодушно од гледалаца обичан сигнал — гесире *ferum* — док се међутим несрећник, ваљајући се по прабини, стара, да заузме живопис-

нију позу, како би на задовољство образоване публике умрбо по свима правилима вештине.

Ено устаје млада девојка са свога места, пљеска рукама и кличе од радости видевши, како је вешто пао борац од силна ударца.

Звуци од хиљаду инструмената мешају се са громом ручкопљеска, са стењањем и уздасима жртава, са плачем народа.

Свидено, златом навезено покривало лебди над гледаоцима, заклоња их од жарких зрака полудневног сунца. Ароматна кишица сипи на њих из особитих спремљених машина. Унаоколо — мермерне статује, раскошни барелефи и мозаици.

А тамо, под тавним сводовима, где има тако много нечистих и развратних симбола, видиш на продају изнете чари жена, које су уредиле себи стан поред арене, залирене крвљу човечанском.

Све је овде — хладна безчовечност, утанчаност куса, пресићеност раскоши и безстидно уживање. . . . .

Оцене ове, ма како да су карактеристичне, скакојако јесу тек врло мали и готово не приметни одломак оне обште слике. Него треба читати подробне нацрте тога доба код сувременика или још у таким делима, као што је Дезобрија¹⁾ и графа де-Шампањи,²⁾ те да се добије појам о оној загушљивој атмосвери разерата, раболепства, притварања, празнине и гадости, у сред које је живило више друштво тога доба, — о оној безкрајној тузи, која је подгризала свакога мисаоног човека. Савршено изумирање слободне публичне делатности, која је била немогућна при цезарима, раскидање породичких веза, опћи пад нарави и квареж религиозног осећања, које је прешло у сујеверицу и груби материјализам, — све то, или је изазивало у човеку гнушање и одврат од тог пустог живота. „taedium vitae“ — који се често свршавао самоубијством, или га је принуђавало, да се и сам баци у најнеобузданияју чулност, те да и тренутно утоли тугу, која га је морила.

¹⁾ Rome au siècle d'Auguste.

²⁾ Les Césars.

Тако су живели људи — предњаци, вође свога века. Маса је гинула у незнању, сиротовању и ропству. О њој нико није ни мислио. Она је била постављена на ступањ животињски, њој нису признавали чак ни човечанског достојанства.

Роб није имао никаквих права, ни личних, ни тековинских (права својине): он је ствар, сопственост свога господара. Па и деца његова нису била његова, него газдина, као да је то приплод кобиле или краве, а не жене човекове. Чак и породичног имена није имао, њега су звали просто каким издунутим именом. Право на живот и смрт робова дато је било грађанима, њиховим господарима; и лако је представити — каким је злоупотребама оно давало повода у рукама гордих и нечовечних тирана, који су се вечно бојали побуне од стране тих многбројних и до очајања доведених патника. С подозрењем вребали су они сваки поглед, сваки покрет те неме и убијене гомиле. И доста је било, да когод од њих учини само ништавну погрешку при служењу или да не запази знака, који му господар даје, па да навуче на се најстрашније казни. Ојађенике ове тукли су гвозденим ланцима, парали и месо им откидали оштрим кукама, жегли усијаним гвозђем. Онај, ко је тихе ноћи пролазио по улицама Рима, чуо је само стењање и уздахе, ударе бича и звецкање ланаца, које се разносило из влажних и загушљивих подрума, где су робове затварали преко ноћ не друкчије, већ приковане за зидове. Шта више, роб није могао друговати и састајати се с киме од својих другова, јер је у сваком таком зближењу и здружењу господар видео заверу и нападај. Напослетку, болесног или осакаћеног роба, као некорисну животињу, бацали су на острве Тибра, где је умирао без свакога надгледања. Па и закон није знао милосрђа спрам тих несретника. Неки су се императори, истина, старали, да им законодавним мерама олакшају судбу; али је ипак и код најбољих цезара био обичај, да се казне сви робови, који су припадали једном господару — а њих је често бивало по неколико

стотина у једној кући — ако би когод од њих убио господара. Мучење, кврге употребљавање су при најнезнатнијем испитивању, а смрт на крсту била је најобичнија каштига за њих.

Рим је много учинио у корист човечанства, али за такве преступе није кадра да отплати сва његова славна историја.

А судба провинција, које су стечене мачем, а управљане насиљем? Сумњиво је, да су она блага једностране цивилизације, која су они добијали од победилаца, била довољна награда за систематично грабљење, разоравање и робљење, које је постигло народе од римљана побеђене. Горка судба њихова може се зар сравнити са положајем садашње турске раје; а проконзули — старешине областне администарације — пашама пређашњих а и садањих времена. Долазак таког администатора у обласну резиденцију није се много разликовао од непријатељског освојења вароши јуришом. „Наше провинције стењу, писао је још Цицерон, слободни народи туже се, све царевине света вацју против наше грабљивости и насиља. Нема толико удаљеног ни тако сакривеног кутка, куда неби доспеле наше направде и тиранија: Народ римски није више у стању да трпи и подноси — не војне и побуне народа, већ њихове вапаје и сузе“. И тако говори човек, који је за време једногодишњег управљања маленом Киликијом стекао милијун сестерција. А шта да мислимо о другим бездушнијим старешинама? Шта да мислимо о страшном финансијском цеђењу провинција, кад се сетимо да је, осим тога приватног грабежа проконзула и њихове чиновничке роте, на провинцијама лежало сво бреме државних данака, којих је се купљење обично спроводило насиљем публикана или арендатора, квртом — мучењем — сиромашних поданика — платаца, и другим ужасима?

Треба представити себи сав тај свет немлогих избраника, који су се топили у богатству, насладама и уживању и при свем том страдали од безазлене досаде, и свет бесправних милијуна, осуђених на вечиту муку, — свет необузданог его-

изма и ужасних страдања, — и тек тада моћићемо појмити и оценити сав смисао непостижљивог преврата, који је у њему произвела јеванђелска проповед.

Кад су се са обала галилејског језера разнеле по свету утешне речи „љуби ближњег својег, као самога себе“, то је заиста онда била велика новост, радосна „благовест“ за људе. Цела перспектива бољих одношаја, сва срећна будућност искрснула је пред њима. Против зала, која су тиштала друштво, сад је најпре била нађена лековита тајна, непозната сила ушла је у живот, да га огреје, да га облагороди, да га усрећи.

Та је сила љубав.

Треба да љубимо, да би Богу угодили, да би срећни били на земљи, да љубимо не само крвне и блиске рођаке, него све и свакога, па и саме непријатеље, — и за друге да живимо толико, колико и за себе. Тада тек живот добија цену и интерес, његове радости нису досадне а његове су беде лаке. Може ли икака философија тако просто, истинито а уједно и тако дубоко решити задаћу земаљскога живота и показати његов роководни закон?

„Благо сиромашнима духом, кроткима и милостивима, благо онима, који су чистога срца и онима, који мир граде, онима који плачу и прогнанима правде ради. — Ходите к мени сви који сте суморни и натоварени и ја ћу вас одморити.“ То је био језик неба, непознати тадашњем свету. Тако говорити — значило је наћи несумљиве пут власти над људским срцем; а говорити тако у средини империје — значило је пролити таку чаробну утеху на очајничке патње милијуна, да ће људи чувши једном тај глас, поћи за њим на муке, гонења и смрт.

Васпитани и преображени Јеванђељем, ми смо сада навикли на његов човечни дух и сваки дан понављамо молитву Спасову, често и не заустављајући се на том, — каква величанствена идеја лежи у њеним простим, почетним речима —

„Оче наш, који си на небесима“. Недокучни њихов смисао, у свој својој дубљини, може се понајбоље разумети историчким путем. Усред највеће неједнакости, каку је икада свет видео, усред вапијућих друштвених неправда, које је представљала римска држава — исказан је сада овде нов идеал човечанства, радикално супротан античним појмовима и осећањима. Сви су људи браћа, деца једног Оца небесног, који их љуби до бескрајности. . . . . Паганска (незнабожачка) старина, са четрдесет векова свога развијања, није била у стању, да се подигне до висине такве представе; наше време са свима успесима свога гордог образовања није могло да створи ништа савршеније; у праву смо мислити, да и најудаљенија будућност неће га никад превазићи.

И тако „наука љубави“, која је мало по мало изменила сво уређење и смисао човековог живота, — јесте прва и највећа заслуга хришћанства у историји, — и најемелији рационализам вазда ће се морати преклонити и пасти у прах пред њоме.

Затим — што особито удивљава онога, који исторички изучава јеванђеље, то је висока „духовност“, разливена по целоме томе делу.

Проповедајући важност јединих духовних интереса: истине, правде и добра, призивајући људе смирењу, самопрегорењу и моралној чистоти, хришћанска наука и с те стране јавила се као жесток протест против страшнога разврата, материјализма и чулности, који су поткопали и раслабили антични свет.

Духовност та у проповеди Спасовој исказана је у трима главним идејама, које тако рећи господују, уздижу се над свима појединим догађајима, по поводу којих је божанствени учитељ говорио своје речи спасења и живота. А то су: идеја о господству духа над свима формама; учење о висини и господарењу духовног начела над материјалним; и велики значај индивидуалног живота, коме је дато првенство пред делатношћу друштвеном и политичном.

Да се зауставимо на свакој од тих особина јеванђеља, јер се у њима нарочито види његова супротност са духом паганске (незнабожачке) старине.

Да би могли оценити исторички значај прве идеје ваља да се сетимо, да је у старој цивилизацији класичких народа, преовлађивала пластика, која је извесним утврђеним формама огран чавала духовни развитак. И ако је она с једне стране помогла, да се развије необична лепота и савршенство форма античног живота; с друге је опет стране била један од најглавнији узрока полаганог кретања старе образованости и завршила се тиме, што је образованост та морала сасвим пасти, кад је се тако рећи исцрпио тај одређени фонд духовне садржине, оставивши после себе само сјајне но празне форме. На завршетку до хришћанских времена у свима сферама људске делатности било је страшно опадање духа, — живот мало по мало преобратио се у обред, у призрак из кога је душа давно излетела.

Да би се човек преродио за нови, неисцрпљиви, морални живот, требало му је пре свега улити куражи, требало је уверити га о његовој властитој моћи, о непреодољивим силама његова духа. И ево разлеже се глас Спаса: „Ако ко рекне гори овој: дигни се и баци се у море, и не посумња у срцу својему, него узвјерује да ће бити као што говори, биће му штогод рече.“ Никада још није дух човеков достигао до такве висине, као сада; никада се није законита вера у његово господство над светом изразила крепче и апсолутније. Све на земљи, сама природа мора се одсада покоравати његовој царској вољи и мисли.

Даље, ми видимо како из те идеје истиче непрекидна тежња јеванђеља, да ослободи човека од свију форма, симбола и обреда, који су некада спречавали његов развијтак, задржавали слободан полет његова ћенија. Религија Спасова је најјаснија, најдоступнија од свију религија. Пуна искрености, простоте и правде она своди сво богоштовље и сав морал на

глас срца и савести човекове. Отуда оно оштро исмевање фарисејске мудрости и побожности, које су се оснивале искључиво на спољним формалностима закона. Од сада имаће суштаствени значај — не обред, не писме него — дух, мисао човекова, па ма у каквој се форми она појавила, — „јер је син човјечиј господар и од суботе“. Од то доба отворен је пут бескрајном усавршавању човечанства, које се неће више ограничавати никаким формама живота, него ће владати над њима, стварати их и уништавати према потреби закона и права свога развијања.

Учење јеванђелско о господству духа над чулношћу такође изазива општа историчка посматрања. Треба макар летимице прегледати карактер паганске старине у свима сферама живота — индивидуалног, друштвеног и политичког — па да се може разумети како је промене у њима произвела проповед Спасова.

Што се тиче унутрашњег или душевног живота старог човека — он је носио у себи семе неизбежног материјализма већ и с тога, што се чулност укоренила у самој средреди и извору тога живота — у религијозним представама. Сетимо се, да су обичне народне религије старог света биле религије „натуралне“, разуме се, ако не узмемо у рачун филозофске и теосовске системе, које су увек биле имаовина само немлогих високо-образованих изабраника. На нижем ступњу развића те натуралне религије старих народа ограничене бежу на просто клањање предметима материјалне природе — тако званим фетишима; а на вишем ступњу оне су биле обожавање сила природних у различним облицима и симболима. Но и тамо и овде видимо, да се природа уздиже над слободном човековом свешћу и подчињава је себи. Већина религија старих народа по постанку своје јесте продукт погодаба и увета оне земље, где народ живи. Тако је Мисирац обожавао у својим религијозним представама месне особине своје земље. Плодно земљиште Нилове долине обожавао је под именом

добротворне Изиде. — Нил, који доноси берићет, и сунце, од кога је зависило периодично разливање Нила, обожавани су под именом највишег божанства Озириса, који је извор свакога добра; а страшну суседну пустињу, што наноси смрт и пустош у лицу злог духа Тифона. И ма колико да су жречеви доцније придавали одлучан смисао култовима тих божанства, нема сумње, да су изнајпре они имали тај прости материјални смисао, а у маси народа он је се тако задржао и до познијих времена. Тако је се исто код старих иранских народа клањање двома највишим божанствима Ахура-мазди и Ахра-мајну, или како их обично код нас зову Ормузду и Ариману, развило под упливом супротности међу светлим, плодним Ираном и суседним, дивљим, пуним степа Тураном, по коме тумараху грабљиве номадске хорде. Сама супротност и непријатељство измеђ тих двеју земаља запечатили се у религијозним представама народа, који су у њима живели — у идеји вечне борбе међу начелом зла, међ царвином светлости и царвином таме... Првобитне религијозне претставе грчко-талијанских народа опет имају такав чулни карактер. Деметрија, Хермион, Персефона и уопће сав круг најстаријих пелашких култова Јеладе, по мњењу К. О. Милера и Прелера, представљају управо ред хтоничких божанства, или клањање силама материјалне природе. Па и доцније, после Омира, кад је грчка религија почела добијати све одређенији антропоморфички карактер, главни предмет обожавања била су опет својства, силе и врлине самога човека, т. ј. опет је природа физичка и наравствена давала религију.

Због тога сва божанства паганског света имају само засебни интерес. Шта више, она су нераздвојно везана са местом и племеном, а понекад, — са појединим слојевима друштва и породицама, ван којих она немају никаква смисла. Ако је народ остављао своју домовину, или ако су религијозне претставе прелазиле на друго земљиште — одмах су губиле сваки живи значај. Најбољи пример представља Рим у време

империје, где су се тада стекле са свију страна све религије тадашњег света тако, да је — као што Петроније оштроумно вели, — у вароши било више богова него људи. Но ти безбројни култови, који су пренети овамо из свију области и покрајина огромне државе римске, морали су, наравски, изгубити сву своју пређашњу силу на новом земљишту, које је за њих било туђе. Клањање Изиди имало је, дабогме, свога смисла на обалама Нила; али кад је пренето у Италију, где није било ни земљишта Нилове долине, ни перијодичног разливања реке, оно је постало без смисла и садржине празан и го обред.

Отуда је она опћа кратковечност старих религија и за чудо брзо падање њихово пред бујним успесима храшћанства, као религије опште - човечанске и чисто духовне, непривезане ни за каку народност, ни за какво место, ни за како време. Велики покрет народа IV и V века, епоха велике сеобе племена, била је уједно и епоха савршене победе јеванђеља над паганизмом. Остављајући своја домаћа поља и горе, народи су остављали и с њима везане религијозне појмове, па су доносили у туђа и позната места своја слободна, чиста срца у којима је реч божија налазила плодно земљиште. Западном духовништву није требало много муке да обрати у хришћанство Готе, Франке, Бургунде и друге Ђерманце, који су оставили своју стару северну отачбину; а Карло Велики морао је тридесетогодишњим ратом да просвећава Саксонце, може бити баш с тога, што су северно-ђермански Саксонци за дуго остали у земљама поред Елбе, где је сваки брежуљак, сваки извор имао за њих некакав свећени значај, па с тим заједно држали су се упорно и својих старих религијозних представа.

Јеванђеље, понављамо, не носи на себи ни месног, ни племеног карактера. Оно црпи своја начела — не из чулних и материјалних упечатака, већ — из духовног осветљења озго. Објавивши „да је Бог дух и да му се ваља молити духом и истином“, оно је већ тим самим произвело грдан преврат

у религијозној свести човечанства. Така проста и за нас врло природна идеја била је у она далека времена за небројне милијуне новост, цело велико отривење, проналазак. Она је на свагда лишила природу њене пређашње свемогућности, њене божанствености и поставила је на ступањ службене и поборне материје. А тиме самим и духу човековом, који је тако дуго био подчињен њеној власти, отварао се слободан пут за свестрано развијање и напредак..... (СВРШИЋЕ СЕ.)

Да ли је апостол Петар қадгод био и живео у Риму.

(СПОР ИЗМЕЂУ КАТОЛИЧКИХ СВЕШТЕНИКА И ПАСТОРА ЕВАНГЕЛИЧКЕ ВЕРОИСПОВЕДИ 9 и 10 ФЕВРУАРА 1872 г. у РИМУ.)

(НАСТАВАК.)

Ми ћемо најпре да прегледамо историјска факта, које сваки види, а затим ћемо да испитамо, да ли се не крије у њима што духовно, тајанствено, што се помоћу откровења сазнаје. — Ако се факт: *да ли је Петар био у Риму*, обистињава и у доказама слаже са правилима критике, онда ће он бити факт историјски и непобитан. После овога ми ћемо већ моћи да споримо и о томе (што ће бити сасвим друго питање, веома удаљено од првога), да ли је Петар био глава апостола и да ли је он, као таки, донео собом у Рим ма какво првенство, ма какву непогрешивост и свуколку величину римскога првосветитељства. Ова страна односи се на божанствено одкровење.

Мора се признати да и онда, кад би се ма и на један тренутак посумњало о богодуховности св. Писма, и тада би се опет факта у њему морала држати за истинита, с тога, што о њима дају уверења очевидци свега, што је у њему показано; но кад неби било таквих сведочанстава, онда би се догађаји у свету и опет морали признати за истините по другим изворима.

Факт живљења Петрова у Риму јест велики факт за све хришћане без разлике, то је највећи факт, као што се праведно изразио противник мој (показује на Шијареља), факт таки, кога се важност нарочито у томе састоји, да се дозна: је ли католичка црква истинита, или се истина находи у какој — другој цркви? Без сумње, Рим није био каква незнатна и мала варошица, или какво непо-

знато — на крају света — сеоце. У Рим, који је тада био васељенска престоница, стицали су се народи са свију страна врло лако, међу којима су бивали и хришћани. Историја нам прича, да су хришћани свију народности непрестано долазили у Рим, неки с тога, што су тамо довођени на мучење, као Игњатије антиохијски; други с тога, да изуче старинске летописе, старинска предања и учења, као Егезип; у Рим су долазили и јеретици, имајући на уму да како преваре старешину римске цркве и да га привуку на своју страну, као што су били Валентин, Маркијон и многи други. Тамо су долазили Иринеј, Поликарп и стотинама други, којих ја сад не могу да се сетим нити да их изброим, но који су долазили у Рим ради договарања по делима те исте васељенске цркве. У Риму је био непрекидан долазак и одлазак. Ориген, Иполит, Тертулијан и многи још, којих је број врло велики, долазили су у Рим сваког часа. Ја спомињем само она лица, која су позната свету својим наукама, или високим достојанством, и која су по себи оставила вечну успомену и чувено име. Нема сумње, да гомила народа, што се стицала у Рим да се поклони апостолским гробницама, није могла за собом да остави траг; али из речи Јулијана одступника може се извести, да је се још у самом почетку хришћанства, пре него је Јован довршио своје јеванђеље, славила успомена Апостола и имала је велики значај. Овај непрекидан стицај у Рим свију људи, свју хришћана, и јест узрок, што је факт живљења Петрова у Риму постао фактом общепознатим, врло приметним, васељенским, и успомена о њему није могла да се изглади; с тога ћемо ми сад из успомене ових људи, по правилима историјске критике, да поцрпимо доказе за овај историјски догађај, који морају да преходе сваком решењу питања о његовом догматичком значају. Ево овде ми и наилазимо на онај непрекидан низ, о коме је казао наш противник, но који се не почиње од Иринеја, као што он мисли, него води свој почетак од времена самих Апостола посредством првих њихових прејемника и иде затим кроз све следеће векове; дакле то је ред, који се почиње оним доста тамним и нејасним знацима, к којима обично прибегава човек, кад у писму, што га пише своме другу или пријатељу, говори о факту, који је како њему самом, тако и ономе, коме он пише, сасвим познат, но који је мало — помало, постао основа за сваки даљи спор, којим се хоће да определи ма какви други — мање историјски факт. Ја ћу ово боље да објасним.

(НАСТАВИТЕ СЕ.)

Издаје и уређује проф. вогослов. архим. **Нестор**.

У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ.